

Судинович С. П.
студент, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), sudinowitch@ukr.net

ФЕНОМЕН ПИЯЦТВА ЯК ДЕВІАЦІЯ В РОСІЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ XVI–XVII СТ.

Розглядається виникнення феномена пияцтва в Росії під час соціально-екологічної кризи XVI–XVII століть, звернена увага на особливості та фактори, що посприяли виникненню даної девіації як негативної в соціальному середовищі пізньосередньовічної Російської держави.

Ключові слова: пияцтво, девіація, норма, криза, соціоприроднична історія, аномія, колективне несвідоме, культура, стереотипи, традиції, ідеали.

Починаючи ще з давніх часів і переходячи до сьогодення, виникає багато проблем в системі державного управління та регулювання різних соціальних процесів, особливо у сфері девіантної поведінки.

Девіантна поведінка, або відхилена поведінка – це поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм. Одним з тяжких проявів цієї поведінки є такі соціальні патології, як пияцтво і алкоголізм, які приймають усе більш загрозливих форм, істотно деформують моральне, фізичне і психічне здоров'я населення, завдають величезної шкоди безпеці держави та етносу в цілому.

В даній статті на прикладі російського суспільства в Росії, робиться спроба кваліфікувати це явище і позначити його особливості.

Розглядаючи феномен пияцтва в Росії, ми відразу піднімаємо цілий ряд питань. Чи є алкоголізм частиною російської культурної традиції? Коли і як пияцтво перейшло в область маніпулювання, і як виникали відповідні стереотипи? Чи пов'язано це явище тільки зі спогадами про дитинство, з отриманим вихованням, освітою індивіда або з чимось більш глибоким? Іншими словами, чи пов'язане воно зі свідомістю або підсвідомістю? З колективним несвідомим К. Юнга? З суспільним несвідомим соціоприродної історії? Перш ніж шукати відповіді на всі ці питання, треба кваліфікувати саме явище і розглянути його фундаментальні особливості.

З погляду соціології пияцтво – це один із проявів девіантної поведінки, а девіація в соціальних науках позначає поведінку, що порушує загальноприйняті у даному суспільстві норми і правила. Сюди відносяться правопорушення, злочинність, алкоголізм, наркоманія та ін.

Глибинною причиною девіантної поведінки є конфлікт норм у культурі, який може мати місце як в стабільному, так і в кризовому стані суспільства. Для окремих особистостей відхилення від норми – таке ж природне соціальне явище, як і конформізм. Однак для суспільства в цілому також можливо девіантна поведінка. Для соціального, масового явища основна причина девіації – “безнормність”, стан ціннісно-нормативного вакууму соціальної аномії, що виникає в кризовому стані.

Розгляд цієї проблеми в російській, як дореволюційній, так і сучасній історіографії був зроблений в свій час рядом відомих дослідників,

зокрема І. Курукінім та О. Нікуліною [1; 2], І. Прижовим [3], В. Похльобкінім [4].

Про культуру споживання алкогольних напоїв Росії багато в свій час ще писав М. І. Костомаров, один з найглибших дослідників повсякденного життя росіян. Аж ніяк не гірші, а кращі прояви людських почуттів, на думку вченого, були нерозривно пов'язані з споживанням хмільних напоїв: “...радість, любов, прихильність знаходили собі вираження у вині”. За його словами, російський народ “славився любов'ю до пиятики”, приписуючи пияцтву майже героїчну суть (так, в старовинних піснях доблесть богатиря вимірювалася, зокрема, його здатністю перепити інших, випивши неймовірну кількість вина). Більш того, Костомаров пише, що споживання вина ставилося вище цінності життя. “Якщо вищий хотів показати свою прихильність до нижчого, він поїв його, і той не смів відмовлятися: були випадки, що знатна людина заради забави напувала простого селянина, і той, не сміючи відмовитися, пив до того, що падав без почуттів і навіть помирав. Знатні бояри не рахували негожим напиватися до втрати свідомості і з небезпекою втратити життя. Простий народ вважав, що нічим так не можна зустрічати свята, окрім як пияцтвом: “хто святу радий, той до світла п'яний, – говорив і говорить народ великоруський” [5, с. 114–126].

Виходячи з подібних висловлювань, які передбачають, що пияцтво – соціальне явище, визнане в суспільній свідомості як спочатку властиве російському народу, можна зробити такі висновки. Самі росіяни люди не вважали зловживання хмільними напоями відхиленням від норми, ототожнювали подібне проведення часу зі святами і надавали йому особливу, зафіксовану в ритуалах цінність.

Костомаров також зазначає, що суворе дотримання ритуалів проте дозволяло тим не менше виходити за рамки прийнятих пристойностей, в той час як бенкети у розгульних людей, де ритуал не дотримувався або дотримувався нестрого, відрізнялися особливою розгнужданістю, іноді закінчувалися бійками і навіть вбивствами. Наскільки глибоко пияцтво входило в життя людей, можна судити по частоті влаштованих бенкетів. Бенкети давалися з нагоди великих свят і значущих сімейних подій тощо. І це не частіше одного разу на місяць. Простий же народ, за свідченням Костомарова, пив рідко. Таким чином, пияцтво було не правилом, а винятком з повсякденного життя. Коли ж воно стало всенародним явищем, а пристрасть до нього прийняла хворобливі форми?

Спиряючись на прислів'я, зібрані В. І. Далем, ми можемо зробити висновки про більш диференційоване соціальне відношення до споживання алкоголю. Найявність в словнику Даля великого числа народних виразів, прислів'їв та приказок, пов'язаних з хмільними напоями, свідчить, з одного боку, про глибокі нашарування епох, з іншого – про те, що ці нашарування пов'язані в першу чергу не з міцними спиртними напоями – основними передумовами девіантної поведінки, а з пивом, брагою, медом і вином. Цікаво те, що в приказках брага і пиво вживаються в емоційно протилежних контекстах [6, с. 86–92].

Пиво і мед у Даля пов'язують зі святами, сімейними урочистостями, гостями задушевними розмовами, в той

час як брага супроводжує пиятикам і гульні. Таким чином, пиво викликає позитивні асоціації, п'ється в радості і більш–менш рівномірно, тоді як брага частіше пов'язана з негативними асоціаціями, з непомірним питтям і, як наслідок, соціальним осудом боржників. Бражники (гуляки і п'яниці) вважаються людьми, одержимими хворобливою пристрастю до алкоголю, неробами, осуджуваними суспільством.

Зібраний вченим матеріал не пов'язаний з якимось певним періодом історії, але відображає пласти культурних нашарувань за кілька століть, вербалізує суспільне несвідоме. Аналіз цього матеріалу змушує засумніватися в споконвічній патологічній любові російського народу до пияцтва.

У той же час прислів'я не дають кількісних характеристик даного явища, вони не визначені хронологічно і не відповідають на питання, в яку епоху в громадській підсвідомості відклалася та чи інша сентенція, для кого вона ставала установкою до дії (зокрема, формуючи помірне або надмірне споживання алкоголю). Який відсоток становили бражники, гуляки і пияки, які вели дозвільний спосіб життя? Що саме спонукало людей забуватися у вині? Важливо також і те, чи були властиві подібні форми і міри споживання алкоголю російському народу в більшій мірі, ніж іншим. І тут можуть пролити світло свідчення іноземців, які відвідували Росію. Іноземцям аж до XVI століття не впадала в очі ні любов росіян до пиятики, ні звичка російської знаті напиватися до нестями, ні повальне пияцтво народу. Це свідчить про те, що суттєвих відмінностей у споживанні спиртних напоїв між російським та іншими європейськими народами аж до XVI століття не спостерігалось.

Відомий німецький дипломат Сигізмунд Герберштейн, який відвідував Московію в 1517 і в 1526 роках і докладно описав життя російського народу, не помітив ні п'яного розгулу, ні розбою, ні гулящих людей. “Народ напружено трудиться, відпочиваючи лише на свята. Як прийнято було в той час в Європі, вживала алкогольні напої лише знать, але лише по святах, а простий народ мав право пити тільки з дозволу влади і господарів, причому такий дозвіл давався не завжди” [7, с. 152–301].

У 1553 році англійський капітан Річард Ченслер, називає відразу кілька особливостей російського життя, яких не бачив Герберштейн: бідність, розпуста, пияцтво, голод і високу щільність населення. Зокрема, “... проте я думаю, що в жодній країні не буває такого пияцтва. ... Що стосується розпусти і пияцтва, то немає в світі подібного”.

Виходить, що за 30 років – за зміну двох демографічних поколінь – пияцтво приймає масовий характер [8, с. 431–455].

У 1588–1589 роках, тобто вже через зміну ще двох демографічних поколінь, до Росії приїжджає англійський посол Джільс Флетчер, який перетинає країну від Архангельська до Москви. Він зазначає зокрема про різке зниження економічного потенціалу і торгівлі, безправне і принижене становище нижчих верств суспільства: бідність, повна відсутність порядку, грабежі, вбивства, спорожнілі села і міста. На відміну від колишніх мандрівників Флетчер, спостерігає

небажання народу працювати та схильність віддаватися “ліні та пияцтву” [9, с. 147–151].

Саме з цього періоду Московської Русі, на думку Прижова, починається остаточний занепад російської народності. Це пов'язується із зростанням кріпацтва, але найголовніша причина занепаду – це поява шинків, одночасно з якими з'являється і відкуп (слово “шинок” в письмових джерелах вперше з'являється в 1563 році – цю дату називає етимологічний словник Фасмера). І супутником шинку стає розорення населення [10, с. 74–92].

Детальний емоційний опис подорожі до Росії в 1664–1665 роках залишив голландець Ніколас Вітсен. Він описує повну відсутність порядку, злидні, бруд, безперервне пияцтво дворянства, поголовне пияцтво народу [11, с. 183–189].

Що ж стало причиною таких разючих і швидких змін, які відбулися у соціальному житті?

Завдяки демографічному росту, що почався в XV столітті, перш тонкий соціальний прошарок став суцільним та щільним, сприяючи таким чином активації комунікативних процесів у рамках постійного перегляду суспільством культурного кордону. Комунікативні процеси в сприятливих природних, кліматичних і соціальних умовах другої половини XV століття створили первинну основу російської пізньосередньовічної культури. У цей час Московська держава переживала економічний, політичний і психологічний підйом. Вона звільнилася від двохсотлітнього монголо–татарського ярма. Виникла вже незалежна держава.

Йшов процес інтенсивного розорювання лісової цілини, який сприяв різкому економічному і демографічному зростанню. В результаті виник дефіцит природних ресурсів, стрімко відбулися зміни умов життя, які були болісні для народу. Вже до кінця XV століття виникла катастрофічна та соціально–екологічна криза, яка наростала вже до кінця наступного століття. Криза стала причиною сильної напруги, соціальної дезорганізації і психологічного дискомфорту в суспільстві.

Демографічне зростання викликало дефіцит староорних земель і змусив нові покоління орних селян освоювати лісову цілину, скоротивши тим самим можливості для життєдіяльності лісового жителя, мисливця і збирача. Його змусили стати староорним хліборобом, змінити колишній уклад життя і вікові звички предків. Орний хлібороб, в масі своїй цілинник, що освоює нові природні ресурси, зіткнувся з дефіцитом цілини і необхідністю переходу від екстенсивного господарювання (коли виснажену землю просто покидали) до інтенсивного, за якого спостерігався уповільнюючий процес падіння родючості землі, а в ідеалі і зовсім не допускаючий його падіння.

Дефіцит землі зумовив боротьбу між безземельними селянами та селянами, що мають землю, вотчинниками і монастирями, власниками землі і селянами, власниками землі і державою, які не мають можливості оплачувати працю своїх службовців, інакше як через надання тієї ж землі у тимчасове володіння – масток. Підсумки боротьби визначалися по праву сильного. “Сильним” стала держава.

Інша можливість зберегти колишній уклад життя в нових умовах – ввести в господарський оборот нові природні ресурси за межами традиційного проживання етносу, тобто за рахунок сусідніх народів. Цей варіант вимагав у держави концентрації коштів для створення потужної армії.

В одному напрямку з війнами впливала на суспільство і зміна клімату, роблячи негативний вплив на соціально-психологічний стан населення Московської держави: що відбувався в цей час перехід до малого льодовикового періоду також підірвав стабільність селянського господарства. При накладенні політичних процесів на кліматичні загальна соціальна нестабільність зростала [12, с. 251–255].

У другій половині XV століття інтенсивно розорювалася лісова цілина, спостерігався економічний і демографічний ріст (подвоєння чисельності населення), що спровокувало соціально-екологічну кризу. Сукупність факторів дозволяли судити про сильний дефіцит ріллі вже до кінця XV століття.

Демографічні хвилі, які взяли старт у XV столітті, повільно згасали. В XVI столітті землі, придатні під рілля, були розорані. Землі не вистачало, селяни продовжували освоювати лісову цілину, порушуючи екологічну рівновагу: розорана цілина заболочується або перетворюється на озеро (їх масова поява стала індикатором соціально-екологічної кризи). Суспільство в XVI–XVII століттях знаходилося в стані соціально-психологічного стресу [13, с. 255–258].

До початку XVI століття вся природна флора і фауна Московської держави була знищена, замість природного ландшафту склався антропогенний, до кінця століття нездатний прогодувати населення краю. Сприятливі умови XV століття стали стрімко змінюватися на несприятливі. Адекватного сприйняття цих змін у суспільстві не відбулося. Продовжувала діяти інерція свідомості, що сформувалася в попередньому столітті, зберігалися колишні стереотипи поведінки, що виникли в інших умовах, коли основна маса населення – селяни, не відчувала нестачі робочих місць, цілини вистачало на всіх, у всіх бажаних був гарантований рівень існування, що забезпечується своєю працею. Звичка до повсякденної напруженої праці і рідкісним відволіканням від неї – свято, жила в свідомості і підсвідомості людей. Наростаючий дефіцит землі дозволив власникам ріллі здійснювати надексплуатацію найманих працівників. Обезземелені селяни готові були працювати на будь-яких умовах. Оскільки інерційно головною цінністю залишалася праця, він ще визначав свідомість, звички, звичаї і норми поведінки: селяни працювали шість днів на тиждень на власника землі та один на себе. Працювали, відзначає Герберштейн, навіть у свята, вважаючи, що святкувати і пиячити – справа панів. Люди ще сподівалися за рахунок напруженої праці забезпечити існування собі і своїм родинам. Спираючись на свідчення іноземців (Герберштейна, Флетчера, Ченслера), можна зробити важливий висновок: поки не вибухнула екологічна криза, пияцтво стало загальним явищем. За короткий час були девальвовані прості, але найважливіші цінності, заради чого варто було напружено трудитися: дім, робота, сім'я.

Якщо ще в середині XVI століття народ напружено трудиться, хоча якість і рівень життя вже змінюються, а також починають змінюватися і звичаї людей, то в другій половині XVI століття він уже “віддається лінії та пияцтву”. Селяни залишають села, в містах “безліч грабежів і вбивств”, людське життя перестає бути цінністю, зростає число бідняків і люмпенів.

Крім того, брак земель зумовив появу нового масового соціального шару – бобирів, безземельних селян, зубожілих, одиноких, бездомних людей, чисельність яких місцями доходила до 50% від усього населення в цілому. Бобир – це декласований елемент, що випадає з колишніх соціальних відносин і норм поведінки, та соціальна група, для якої пияцтво могло стати способом життя. Така група могла б вважатися маргіальною, якби він не досяг за чисельністю половини населення. Народ з унікально величезною часткою безземельних – вельми специфічне суспільство, для якого девіантна поведінка може вважатися вже не винятковим, а нормальним [14, с. 12–34].

У третій чверті XVI століття екологічна криза стала страшною реальністю життя. Земля дійшла до межі виснаження. Перехід до нового кліматичного режиму (малий льодовиковий період) супроводжувався зростанням стихійних лих і скороченням вегетаційного періоду. Криза стала комплексною та соціально-екологічною: природною, господарською, економічною, соціальною і політичною.

Протягом XVI–XVII століття відбулося багато важких для країни подій: кровопролитна, політично безрезультатна Лівонська війна (1558–1582 рр.); кривавий царський терор опричнини (з 1565 року); безперервні набіги кримських орд; божевільний аморальний та жорстокий розгром Великого Новгороду (1570), який вчинив Іван Грозний, і настало запустіння новгородських земель, період “смутного” часу (1598–1613 рр.) та війни з Річчю Посполитою (1608–1618, 1632–1634, 1654–1667 рр.) і зі Швецією (1608–1617, 1656–1659, 1661 рр.) тощо.

За опричнини як антикультурного явища, відбулося неймовірно різке падіння цінності і якості життя, честі і майна. Лівонська війна була ж як найважливіший етап еволюції ментальності російського суспільства та стала початковою фазою, що тривала з перервами понад століття, перша громадянська війна російського народу в період Смути, за вибір свого шляху розвитку. А в ході будь-якої громадянської війни на відміну від усіх інших воєн, відбувається максимальна втрата економічних і культурних цінностей, падіння моралі і це сприяло розвитку алкоголізму, як однієї з важливих девіацій того періоду, зокрема і фіксує Вітсен, що після Смути і війни з Річчю Посполитою спостерігалася безперервне пияцтво дворянства, а в свята – поголовне пияцтво народу [11, с. 189–197].

Отже, еволюція пияцтва перебувала в тісному зв'язку з загостренням в XVI–XVII століттях найтяжчої соціально-економічної кризи. У цей період пияцтво, яке захопило всі верстви населення, стало способом відходу від жахів реального життя.

Феномен пияцтва можна віднести до аутодеструктивного адиктивного типу комунікативної девіації. З одного боку, причиною, що спонукала

суспільство до активної відмови від реальності, стала соціально-економічна криза. Суспільство важко переживало стан, позначений як аномія: відчуження від культурних норм і від соціуму, апатія і розчарування, наслідком чого стають порушення соціальних зв'язків, колективної свідомості, дезорганізація людей і поява девіацій.

Список використаних джерел

1. Курукин И., Никулина Е. Повседневная жизнь русского кабака от Ивана Грозного до Бориса Ельцина. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 518 с.
2. Курукин И. Государство кабацкое дело: Очерки питейной политики и традиций в России / Игорь Курукин, Елена Никулина. – М.: АСТ: ЛЮКС, 2005. – 382 с.
3. Прыжов И. История кабаков в России в связи с историей русского народа. – СПб., 1868. – 320 с.
4. Похлебкин В. История водки (IV–XX вв.) / ред. Л. Малова. – Монография. – М.: Международные отношения, 1991. – 287 с.
5. Костомаров Н. Русские нравы. – М.: Чарли, 1995. – 653 с.
6. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Т.1–4. – М.: Русский язык, 1978.
7. Герберштейн С. Записки о московских делах. Россия XVI века. Воспоминания иностранцев. – Смоленск: Русич, 2003. – 426 с.
8. Ченслер Р. Книга о великом и могущественном царе России и князе Московском. Россия XVI века. Воспоминания иностранцев. – Смоленск: Русич, 2003. – 455 с.
9. Флетчер Д. О государстве русском. Россия XVI века. Воспоминания иностранцев. – Смоленск: Русич, 2003. – 246 с.
10. Прыжов И. Г. Очерки. Статьи, письма. – М.–Л., 1934. – 119 с.
11. Витсен Н. Путешествие в Московию, 1664–1665. – СПб.: Симпозиум, 1996. – 272 с.
12. Кульпин Э. С. Социально-экологический кризис XVI–XVII вв. и его влияние на становление и развитие Российского государства // Природа и ментальность. Серия СЕИ. – М.: Московский лицей, 2003. – Вып.23. – 288 с.
13. Каримов А. Роль Москвы в формировании культуры природопользования в центральной России (XVI – начало XX вв.) / История изучения использования и охраны природных ресурсов Москвы и Московского региона. – М.: Янус – К, 1997. – 224 с.
14. Кульпин Э. О взаимосвязи демографических и миграционных процессов. В: Кульпин Э. С., Клименко В. В., Пантин В. И., Смирнов Л. М. Эволюция российской ментальности. – М.: ИАЦ–Энергия, 2005. – 253 с.

References

1. Kurukin I., Nikulina E. Povsednevnaja zhizn' russkogo kabaka ot Ivana Groznogo do Borisa El'cina. – М.: Molodaja gvardija, 2007. – 518 s.
2. Kurukin I. Gosudarevo kabackoe delo: Oчерki pitejnoj politiki i tradicij v Rossii / Igor' Kurukin, Elena Nikulina. – М.: АСТ: LJuKS, 2005. – 382 s.
3. Pryzhov I. Istorija kabakov v Rossii v svjazi s istoriej rus'kogo naroda. – SPb., 1868. – 320 s.
4. Pohlebkin V. Istorija vodki (IV–XX vv.) / red. L. Malova. – Monografija. – М.: Mezhdunarodnye otnoshenija, 1991. – 287 s.
5. Kostomarov N. Russkie nravy. – М.: Charli, 1995. – 653 s.
6. Dal' V. I. Tolkovij slovar' zhivogo velikorusskogo jazyka: v 4 t. T.1–4. – М.: Russkij jazyk, 1978.
7. Gerbershtejn S. Zapiski o moskovskih delah. Rossija XVI veka. Vospominanija inostrancev. – Smolensk: Rusich, 2003. – 426 s.
8. Chensler R. Kniga o velikom i mogushhestvennom care Rossii i knjaze Moskovskom. Rossija XVI veka. Vospominanija inostrancev. – Smolensk: Rusich, 2003. – 455 s.
9. Fletcher D. O gosudarstve russkom. Rossija XVI veka. Vospominanija inostrancev. – Smolensk: Rusich, 2003. – 246 s.
10. Pryzhov I. G. Oчерki. Stat'i, pis'ma. – М.–Л., 1934. – 119 s.
11. Vitsen N. Puteshestvie v Moskoviju, 1664–1665. – SPb.: Simpozium, 1996. – 272 s.
12. Kul'pin Je. S. Kul'pin'no–jelogicheskij krizis XVI–XVII vv. i ego vlijanie na stanovlenie i razvitie Rossijskogo gosudarstva // Priroda i mental'nost'. Serija SEI. – М.: Moskovskij licej, 2003. – Vyp.23. – 288 s.

13. Karimov A. Rol' Moskvy v formirovanii kul'tury prirodopol'zovanija v central'noj Rossii (XVI – nachalo XX vv.) / Istorija izuchenija ispol'zovanija i ohrany prirodnyh resursov Moskvy i Moskovskogo regiona. – М.: Janus – К, 1997. – 224 s.

14. Kul'pin Je. O vzaimosvjazi demograficheskikh i migracionnyh processov. V: Kul'pin Je. S., Klimenko V. V., Pantin V. I., Smirnov L. M. Jevoljucija rossijskoj mental'nosti. – М.: IAC–Jenergija, 2005. – 253 s.

Sudynovych S. P., student, Taras Shevchenko National university of Kiev (Ukraine, Kiev), sudinowitch@ukr.net

The phenomenon of hard drinking as a deviation in the Russian society XVI–XVII centuries

Article is devoted to the emergence of the phenomenon of alcoholism in Russia during the socio–ecological crisis XVI–XVII centuries. Particularly, attention is paid to the feature and factors that contributed to this deviation as negative social environment of late medieval Russian state.

Keywords: hard drinking, deviation, norm, crisis, social–natural history, anomie, collective unconscious, culture, values, stereotypes, traditions, ideals.

Судинович С. П., студент, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), sudinowitch@ukr.net

Феномен пьянства как девиация в российском обществе XVI–XVII вв.

Рассматривается возникновение феномена пьянства в России во время социально–экологического кризиса XVI–XVII веков, обращено внимание на особенности и факторы, которые способствовали возникновению данной девиации как негативной в социальной среде позднесредневекового Российского государства.

Ключевые слова: пьянство, девиация, норма, кризис, социальная история, аномия, коллективное бессознательное, культура, стереотипы, традиции, идеалы.

* * *

УДК 94(430):351.858(=112.2)“19/20”

Трохименко О. О.

аспірантка кафедри етнології та краєзнавства,
історичний факультет, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), troximonko@bigmir.net

Вплив розколу та об'єднання Німеччини на етнопонаціональну ідентичність німців

Розглядається вплив поствоєнного розколу Німеччини на етнопонаціональну ідентичність сучасних німців. Особливу увагу автор звертає на сучасне ставлення німців до об'єднання та проблеми інтеграції земель колишніх ФРН та НДР. Стаття ґрунтується на матеріалах польових досліджень автора.

Ключові слова: розкол Німеччини, об'єднання Німеччини, етнопонаціональна ідентичність, німці, Німеччина, НДР, ФРН, “осці”, “вессі”.

Штучний розподіл німецького народу в ХХ столітті, який тривав більш ніж сорок років, безумовно вплинув на розвиток етнопонаціональної ідентичності сучасних німців. Протягом всього періоду існування двох німецьких держав із зовсім протилежними ідеологіями та устроєм відбувався цілеспрямований тиск задля зміни німецької ідентичності – в одній державі нацистська ідеологія витіснялася демократизацією, в іншій – насадженням соціалістичних ідей. Результат виявився таким стійким, що навіть сьогодні, через двадцять п'ять років після падіння Берлінської стіни, німецька етнопонаціональна ідентичність не є єдиним цілим і надалі можна спостерігати існування двох ідентичностей.

Темі розколу Німеччини після Другої світової війни та її об'єднанню присвятили свою увагу багато дослідників. Серед них: Г. Гофман [1], У. Дірльмайер [2], К. Шроєдер [3], Х. Г. Велінг [4], Х. А. Вінклер [5], О. І. Патрушев [6], О. Ю. Ваглін [7], А. Цибулько [8] та